

УДК 378. 147:371:13

Похмура Р.І.
агістранта Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С. Макаренка

АНАЛІЗ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ УМОВНО-ГРАФІЧНОЇ НАОЧНОСТІ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ

У статті проаналізовано особливості аналізу та практики методики використання засобів умовно-графічної наочності у викладанні історії. На сьогодні існує суперечність між необхідністю впровадження в навчальний процес умовно-графічної наочності й можливостями її використання, яка зумовлена відсутністю розробок щодо виділення засобів умовно-графічної наочності та методики роботи з нею на уроках історії.

Ключові слова: умовно-графічна наочність, науково-методичні дослідження, навчальні технології, предметні компетентності учнів.

Похмура Р. И. Анализ теории и практики методики использования средств условно-графической наглядности у процессе преподавания истории.

В статье проанализировано особенности анализа и практики методики использования средств условно-графической наглядности в процессе преподавания истории. На сегодня существует противоречие между необходимостью утверждения в учебный процесс условно-графической наглядности и возможностями их использования, которые обусловлены отсутствием разработок относительно выделения средств условно-графической наглядности и методики работы с ней на уроках истории.

Ключевые слова: условно-графическая наглядность, научно-методические исследования, учебные технологии, предметные компетентности учеников.

Pohmura R. I. The analysis methods and practice the use of semi-graphic clarity in teaching history.

The paper analyzes the of the analysis methods and practice the use of semi-graphic clarity in teaching history. Today, there is a contradiction between the need to implement the learning process conditional graphical visibility and opportunities to use it, which is caused by the lack of development on the allocation of conditional visibility and how to work with it in history class.

Key words: qualified graphic presentation, scientific and methodological research, educational technology, subject competence of pupils.

Оскільки методика використання умовно-графічної наочності розроблена частково (історія стародавнього світу та середніх віків), виникла потреба конкретизувати досвід на основі іншого навчального матеріалу (всесвітня історія ХХ ст.), з'ясувати ефективні методи викладання історії засобами умовно-графічної наочності в 10-11-х класах.

Основа для дослідження проблеми використання умовно-графічної наочності заклали відомі вітчизняні вчені-методисти, роботи яких ґрунтувалися на досягненнях провідних педагогів та психологів. Н.І. Апарович [1], М.М. Фіцула [9], Д.І. Полторак [7], В.А. Тоболін [8] запровадили перші класифікації засобів умовно-графічної наочності для уроків історії, розробили низку методичних рекомендацій до їх використання. Хоча в останнє десятиліття результатів цілеспрямованих ґрунтовних науково-методичних досліджень із даної проблеми в Україні не з'являлося, окремі аспекти проблеми використання засобів умовно-графічної наочності розглядаються К.О. Бахановим [2], О.М. Пехота [6], А.З. Кіктенко, О. Желіба [3], С.А. Єжова [5], І.Я. Лернер [4] та іншими авторами у фахових виданнях та навчальних посібниках. Проте, незважаючи на увагу методистів до даної проблеми, варто зазначити, що теоретичні розробки, присвячені методиці використання умовно-графічної наочності на уроках всесвітньої історії у 10–11-х класах, відсутні. Отже, недостатня наукова розробленість проблеми використання умовно-графічної наочності як основи організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії, потреби шкільної практики в умовах реформування історичної освіти зумовили вибір теми статті.

Сучасний стан навчання історії в школі залежить від дослідження перспективних напрямків методики викладання історії. Одним із напрямків є робота над комплексом проблем, пов'язаних з удосконаленням умовно-графічної (креслярської) наочності та методики її використання на уроках історії. «Групування навчального матеріалу у вигляді схем, таблиць, графіків, діаграм полегшує сприйняття й засвоєння учнями складного матеріалу, дозволяє раціонально побудувати навчальний процес, навчає їх логічному мисленню» [1, с. 97]. Щоб утілити цю мету, учитель історії повинен досконало володіти всіма можливостями використання засобів умовно-графічної наочності та методикою роботи з ними. Таким чином, для вдалого вирішення проблеми підвищення ефективності процесу навчання, кращого засвоєння знань з історії важливе значення має подальше вдосконалення методики застосування умовно-графічної наочності, що дозволить створити уявлення не лише про окремі факти та явища історії, а й про історичний процес у цілому.

Розвиток теорії та практики методики використання засобів умовно-графічної наочності у викладанні історії в українській школі пройшов тривалий шлях. Зокрема у вітчизняній методиці їх використання в процесі

навчання історії в школах України виділено кілька етапів. Перший – період упровадження в практику навчання історії умовно-графічної наочності (XVII – перша половина XX ст.): у системі викладання історії розпочалося використання умовно-графічної наочності; у XVIII ст. впроваджені генеалогічні таблиці, «річки» часу, у XIX ст. – хронологічні та довідкові таблиці, у першій половині XX ст. – схеми, графіки, діаграми, стрічки часу. Але матеріал в підручниках викладався у питально-відповідній формі і повинен був вивчатися учнями, а роль вчителя зводилася до керівництва заучуванням, але поява наочності покращила ситуацію. Ушинський К.Д. (1824-1870) вважав, що «діти мислять формами, фарбами, відчуттями, тому в процесі навчання корисно використовувати всі наочні засоби з тим, щоб органи чуттів брали безпосередню участь у сприйнятті навчального матеріалу» [9, с. 506]. Але детальної методики роботи з даними підгрупами в цей період не було розроблено. Отже, спостерігаємо спонтанне використання засобів умовно-графічної наочності на практиці при відсутності цілісної теоретичної розробки проблеми.

Другий період - упровадження в теорію навчання історії різних видів та підвидів засобів умовно-графічної наочності, розробки методики викладання історії за допомогою креслярських засобів (40-50-х рр. XX ст.). У цей період вітчизняними методистами було вдосконалено наявні засоби умовно-графічної наочності, що відбулося у впровадженні в практику навчання історії різноманітних видів та підвидів умовно-графічної наочності. «Розробки вітчизняних психологів дозволили розпочати роботу над системою методів роботи з даними засобами: а) учитель показує (малює) наочність паралельно розповіді (це опис подій і предметів, жива й образна форма монологічного викладу інформації; використовується в усіх класах; містить у собі переважно фактичні відомості), а учні її перемальовують (заповнюють); б) учні заповнюють таблицю чи схему за визначеним зразком самостійно вдома чи на уроці» [7, с. 145]. Наприкінці 50-х рр. історико-методична думка йшла по лінії посилення зв'язків з психолого-педагогічними науками. Вдосконалювались прийоми навчання і застосування наочності, давалися рекомендації щодо викладу матеріалу, використання карти чи схеми. Як і раніше, майже не ставилося питання, що робить учень на уроці, як він пізнає історію.

На жаль, у цей період дані розробки ще не були втілені в підручниках та посібниках з історії. Ушинський підкреслював, що наочність відповідає психологічним особливостям дітей. «Наочне навчання будеться не на уявленнях і словах, а на конкретних образах безпосередньо сприйнятих дитиною: чи будуть ці образи сприйняті при самому навчанні, під керівництвом наставника або, спершу, самостійним спостереженням дитини так, що вчитель знаходить в душі дитини або учня вже готовий образ і на ньому будує вчення» [8, с. 26]. Такий хід навчання від конкретного до абстрактного, від уявлення до мислення, а не навпаки, Ушинський вважав єдино вірним, природним, таким що базується на яasnих психологічних законах. Таким чином, незважаючи на теоретичні здобутки методистів, практичне впровадження методики навчання історії засобами умовно-графічної наочності залишається на епізодичному безсистемному рівні.

Третій – період упровадження у практику комплексів засобів умовно-графічної наочності та вдосконалення методики роботи з ними (60-80-і рр. XX ст.). У даний період засоби умовно-графічної наочності почали використовуватися у підручниках та навчальних посібниках. У своїх роботах С.В. Агібалова та Г.М. Донський, Н.А. Бурмістров, В.Є. Вакурко, Ф.П. Коровкін І.Я. Тонконогий, І.В. Саков вивчали окремі види та методи використання засобів умовно-графічної наочності для певного віку дітей, переважно 6-7-х класів. «При цьому слід зазначити, що в порівнянні з комплексом умовно-графічних засобів у підручниках для V-VI класів, підручники старших класів програють і кількісно, і якісно, тобто школа не створила умов для поступального розвитку навичок роботи учнів із креслярськими засобами. Розробки провідних радянських психологів, розвиток матеріальної бази шкіл цього часу дозволили розширити діапазон використовуваних видів та підвидів умовно-графічної наочності та методики роботи з ними» [6, с. 214]. Отже, у цей період розпочинається системне впровадження в практику навчання V-VI класів комплексів засобів умовно-графічної наочності. Проте процес не був завершеним, оскільки комплекси засобів умовно-графічної наочності для старших класів так і не були створені.

Четвертий період - становлення комплексів засобів умовно-графічної наочності на основі досягнень вітчизняної методики та зарубіжного досвіду (із 90-х рр. XX ст.). «Ознайомлення українських учителів із новими (замовчуваними) історичними фактами, методикою історичних досліджень та методикою викладання історії за кордоном, підведення підсумків розвитку вітчизняної методики викладання історії в радянські часи, розвиток комп'ютерних навчальних технологій створили передумови для становлення нових підходів у викладанні історії взагалі та за допомогою засобів умовно-графічної наочності зокрема, які ґрунтуються на можливостях сучасної відеотехніки» [3, с. 42]. Ці тенденції проявляються у створенні комплексів креслярських засобів на сторінках підручників та робочих зошитів VI-IX класів, виході у світ посібників з історії у таблицях та схемах, у створенні навчальних комп'ютерних програм із використанням засобів умовно-графічної наочності. «У наш час використання умовно-графічної наочності у процесі інформатизації освіти та впровадженні нових інформаційних технологій дещо спрощується. Зараз за допомогою звичайного комп'ютера та деяких прикладних програм можна створити повністю ілюстровану підтримку для пояснення будь-якої теми» [6, с. 213].

В психолого-педагогічній літературі науковці, методисти по-різному визначали функції наочності у процесі навчання історії. Так, М. Шардаков виділив дві її основні функції: 1) дати школярам більше конкретних

знань, різних та яскравих уявлень про предмети та явища, що вивчаються; 2) виконувати роль додаткового засобу під час засвоєння узагальнених понятійних знань. Такими ж функціями наділяють наочність під час навчання історії методисти С. Єжова, І. Лебедева, О. Дружкова. На їх думку, потрібно враховувати роль конкретних уявлень у навчанні історії. Методисти впевнені, що «поєднання конкретності та типовості дозволяє співвіднести емоційний та логічний фактори в навчальному процесі» [5, с. 99]. На думку П. Гори, функції наочності під час навчання історії залежать від освітньо-виховних завдань і особливостей змісту історичного матеріалу, який вивчається на уроці. Методика використання наочності, розроблена дослідником, базується на поєднанні окремих методичних прийомів із завданням уроку. Одні з прийомів і засобів обираються з метою вивчення зовнішніх сторін фактичного матеріалу і формування наочних уявлень, інші – для вивчення сутності фактів і формування історичних понять, що базуються на уявленнях.

Четвертий етап розвитку методики використання засобів умовно-графічної наочності в процесі навчання історії в школах України ще не завершено, оскільки сучасна вітчизняна освіта перебуває на стадії становлення: ще не вироблено стабільних програм з історії, відсутня можливість задіяти на повну силу сучасні навчальні технології в процесі навчання. Це становлення має завершитися створенням методики роботи з креслярськими засобами на уроках історії 5-11 класу та комплексу навчальних посібників з історії, де будуть розміщені комплекси умовно-графічної наочності. «Свідоме оволодіння знаннями базується на практичному досвіді, який у свою чергу, засновано на безпосередніх спостереженнях. Наочність сприяє кращому засвоєнню знань, надає активність розумової діяльності, мобілізує увагу. Вітчизняні методисти продовжують науковий пошук, спрямований на розв'язання проблеми застосування наочності у навчанні історії, зосередивши увагу на теоретико-методичних аспектах використання окремих видів наочності» [2, с. 10].

Зокрема, Ю. Комаров розробляє методику використання на уроках історії карикатур, рекламної продукції, плакатів. О. Мокрогуз, О. Худобець досліджують дидактичні особливості мультимедійної наочності у навчанні історії. О. Желіба займається питаннями застосування умовно-графічної наочності на уроках історії в старших класах. О. Фідря вивчає дидактичні засади організації роботи учнів з історичною картою. Не дивлячись на велику увагу методистів, практиків до проблеми використання наочності у процесі навчання історії, розгляд наочності, як засобу формування предметних компетентностей учнів, ще не був предметом окремого наукового дослідження.

Найбільш оптимальна пропорція використання умовно-графічної наочності, на нашу думку, спостерігається на сторінках французького підручника Й.-М. Ламбіна «Історія. Географія. Економічне становище», де креслярські засоби складають $\frac{1}{4}$ ілюстрацій підручника, $\frac{2}{3}$ цих засобів виконують функції ілюстрації та доповнення авторського тексту, третина – є основою для вирішення логічних завдань, у цілому ж питання й завдання до засобів умовно-графічної наочності займають 15 % питань і завдань підручника. «Незважаючи на те, що засоби умовно-графічної наочності стали складовою сучасних іноземних підручників та посібників з історії, важливим джерелом знань та засобом їх поліпшеного сприймання та закріплення, можна стверджувати, що системи та наступності у використанні засобів умовно-графічної наочності в школах Росії, Німеччини, Франції не спостерігається» [4, с. 123].

Отже, відсутність у методичних доробках вітчизняних та зарубіжних методистів глибокого аналізу особливостей креслярських засобів, методики роботи з ними вимагають заповнення даної прогалини. У вітчизняній методиці використання умовно-графічної наочності в процесі навчання історії в школах України виділено кілька етапів. Перший – період упровадження в практику навчання історії умовно-графічної наочності (XVII – перша половина XX ст.). Другий період - упровадження в теорію навчання історії різних видів та підвидів засобів умовно-графічної наочності, розробки методики викладання історії за допомогою креслярських засобів (40-50-х рр. XX ст.). Третій – період упровадження у практику комплексів засобів умовно-графічної наочності та вдосконалення методики роботи з ними (60-80-і рр. XX ст.). Четвертий період - становлення комплексів засобів умовно-графічної наочності на основі досягнень вітчизняної методики та зарубіжного досвіду (із 90-х рр. XX ст.). Четвертий етап розвитку методики використання засобів умовно-графічної наочності в процесі навчання історії в школах України ще не завершено, оскільки сучасна вітчизняна освіта перебуває на стадії становлення: ще не вироблено стабільних програм з історії, відсутня можливість задіяти на повну силу сучасні навчальні технології в процесі навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апарович Н.И. О системе наглядных средств обучения истории / Н.И. Апарович // Преподавание истории в школе. – 1991. – №5. – С.97–101.
2. Баханов К.О. Методика викладання історії: традиції та інновації/ К.О. Баханов // Історія в школах України. - 2002. - № 6. - С.9-12.
3. Желіба О. Робота з тестовими таблицями на уроках історії в старших класах/О.В. Желіба// Історія в школах України. – 2002. - № 4. – С. 42-44.
4. Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории/ И.Я. Лернер – М.: Просвещение, 1982. – 191с.
5. Методика преподавания истории в средней школе: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. №2108 «История»/[С. А. Ежова, И.М. Лебедева, А.В. Дружкова и другие] – М.: Просвещение, 1986. – 272 с.

6. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / [О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.]. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 255 с.

7. Полторак Д.И. Методика использования средств обучения в преподавании истории/ [Д.И. Полторак, Н.И. Аппарович, С.В. Думин и др.]. – М.: Просвещение, 1987. – 207с.

8. Тоболін В.А. Вивчення життя і діяльності історичних осіб через використання схем-портретів/В.А. Тоболін // Історія в школах України. – 1999. - №1. – С.25-28.

9. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 528 с.

УДК 35.078

Марченко Т.М.

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

СУЧАСНА СИСТЕМА ПРАВОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкривається сутність сучасної правознавчої освіти в Україні.

Ключові слова: *правознавча освіта, юридична освіта.*

Марченко Т.М. *Современная система правового образования на Украине.*

В статье раскрывается сущность правового образования на Украине.

Ключевые слова: *правовое образование, юридическое образование.*

Marchenko T.M. *The modern system of legal education in Ukraine.*

The article reveals the essence of the legal education in Ukraine.

Key words: *legal education, legal education.*

Юридична освіта – система правових знань, поглядів, переконань як результат навчання та самоосвіти особистості з юриспруденції, які формують її як громадянина, здатного до професійно–правової діяльності

Юридичну освіту базується на органічній інтеграції з юридичною наукою, використовує новітні теоретичні розробки в навчальному процесі, науковий потенціал професорсько–викладацького складу навчального закладу.

Освіта є основою культурно–правового, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави, «працює» на юридичну практику. Завдяки юридичній освіті збагачується інтелектуальний потенціал народу, підвищується його культурний рівень, відбувається забезпечення апарату управління, правотворчих органів, правоохоронної системи, народного господарства кваліфікованими фахівцями в галузі права.

Завдання професійної юридичної освіти – навчити студентів юридичної технології, вміння розбиратися в структурі права, способи юридичної техніки, рішенням на цій основі питань юридичної кваліфікації. Важливість навчання техніці і технології обумовлена соціальним призначенням юридичної професії. Однак головна мета полягає у формуванні світоглядної позиції юриста, яка ґрунтується на сприйнятті, усвідомленні і осмисленні всього багатства юридичної думки і накопиченого правового досвіду.

Різниця між юридичною наукою, юридичною освітою, юридичною практикою припускає їх тісний зв'язок один з одним. Механізм взаємодії юридичної практики юридичної освіти та юридичної науки зводиться до того, що наукові дослідження повинні задовольняти потреби практики і піднімати рівень освіти, а освіта повинна поставляти практиці компоненти інших кадрів, покликани спиратися в практичній діяльності на обґрунтовані рекомендації та висновки науки. Юридична практика зацікавлена в висококваліфікованих кадрах, що поставляють якусь освітою. А без розвитку юридичної науки, підкріпленої практичної перевіркою, таких фахівців підготувати не можна. Практика виступає важливим критерієм перевірки якості підготовки фахівців, перевіряє істинність, цінність і ефективність наукових досліджень, на базі яких дається освіту. Практика надає динамізм як науки, так і освіти.

Юридична практика визначає цілі і завдання юридичної науки, вибір наукових напрямків. Фактичний матеріал, накопичується практикою, вимагає наукового пояснення, узагальнення, систематизації. Наука узагальнює практику і підкріплюється нею. Вона постійно втягується в практику і вдосконалює її. На відміну від науки, яка виробляє ідеї і поняття, практика спрямована на об'єктивне цілеспрямоване реальна зміна суспільного і державного життя, завжди породжує юридичні наслідки, відповідні цілі. Проте, виступаючи стимулятором наукового пошуку, сама практика, мінлива і постійно розвивається, не завжди може з достатньою повнотою підтвердити або спростувати теоретичні положення та висновки. Нерідко для їх перевірки потрібен певний час.

Механізм зв'язку між наукою, практикою і освітою здійснюється в правовій системі держави і обумовлений потребами поділу праці. Зміцнення зв'язків між ними – закономірність формування правової держави, ефективного функціонування механізму держави і правової системи суспільства.

Отже, освіта, наука і практика – це постійно взаємодіючий «трикутник», службовець основою прогресу суспільства.

В Україні відбувається кілька прискорений процес розвитку вищої юридичної освіти. Функціонують юридичні вищі заклади освіти: широкопрофільні і спеціалізовані. Склалася специфічна університетська система